

Miloslav Moulis, Roman Cílek

Zapomeňte, že jste byli lidmi...

Nacistické koncentrační tábory – symbol barbarství

ZAPOMEŇTE,
ŽE JSTE
BYLI LIDMI...

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

MILOSLAV MOULIS
ROMAN CÍLEK

ZAPOMEŇTE,
ŽE JSTE
BYLI LIDMI...

NACISTICKÉ KONCENTRAČNÍ TÁBORY
– SYMBOL BARBARSTVÍ

NAKLADATELSTVÍ EPOCHA

Copyright © Miloslav Moulis, Roman Cílek, 2005, 2012

Cover © Josef Kroupa, 2005, 2012

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2005, 2012

ISBN 978-80-7425-150-4

Spravedlivé je to, co nepůsobí zlo druhému člověku.

(Lev Nikolajevič Tolstoj)

*Krutost je jako světlomet. Přejíždí z místa na místo.
Jenom na chvílku mu unikáme.*

(Graham Green)

*Zbabělci vždy prahnou po smrti lidí, kteří jim
komplikují život.*

(George Bernard Shaw)

Úvodem

Už je tomu sedm let.

Svět se od chvíle, kdy jsme s Miloslavem Moulisem v roce 2005 dokončili a prostřednictvím myšlenkově s námi sblíženého Nakladatelství Epoque předložili čtenářům první vydání této knihy, nikterak nezměnil k lepšímu, možná je tomu dokonce naopak. Pravdivé svědectví o tom, co se dělo v paranoidní éře nacismu, která se od nás generačně vzdaluje a v přímé úměře s časem zesilují účelově podlé snahy o zapomnění, má tedy stále svou váhu a potřebnost.

Proto tedy znovu vychází tato kniha.

Jako připomenutí a varování.

Tedy tak, jak by si to zcela jistě přál i Miloslav Moulis, statečný, přemýšlivý a čestný chlap, který utrpení pobytu v koncentračních táborech prožil na vlastní kůži a zasvětil poté značnou část svého tvůrčího úsilí tomuto tématu. Míla Moulis byl člověk, s nímž byla radost se přátelit a spolupracovat, a jeho úmrtí v březnu 2010, tedy již skoro na dohled od blížící se devadesátky, vyhlížené jím s typicky moulisovským optimismem, zůstává pro všechny, kteří ho znali, dodnes nezhojenou jizvou

Přepestrá je historie lidstva, nad jiné přitažlivá jsou ohlédnutí dnešního jedinice nad minulými staletími a tisíciletími – i nad tím, co se z toho dodnes zachovalo. Stále obdivujeme egyptské pyramidy, starověké amfiteátry, jako zázrakem zachovalé zbytky chrámů, trosky středověkých hradů, pysné zámky se skoro až pohádkově rozmařilou nádherou.

Hrdost povzbuzující jsou to pohledy.

I když při výstavbě těchto míst v množství nemalém hynuli lidé.

Ale jsou zde také jiné památníky lidského tvoření, spíš tedy pseudo-tvoření. Z kratičkého úseku novodobých dějin, z pouhých dvanácti let

trvání hitlerovského Německa, toho k vidění naštěstí příliš nezůstalo, vlastně jen památníky hrůzovlády barbarství, symbolizované především skoro až obludně propracovaným systémem koncentračních táborů, které byly v jistém slova smyslu předobrazem světa, jaký by vznikl, kdyby Velkoněmecká říše vyhrála druhou světovou válku a vnutila všem podmaněným svůj řád. Historik Daniel Jona Goldhagen napsal, že táborový svět se statisíci uvězněnými, týranými a ubíjenými byl nejrozsáhlejším, nejoriginálnějším a nejvýznamnějším výtvozem nacistického Německa a odlišoval se tak výrazně od všeho běžného, až se jeho nuceným obyvatelům mohlo zdát, že se nacházejí na zcela jiné planetě.

Tragickou chorobou lidstva je snaha o zapomínání.

Proto jsme i při vědomí toho, že podobná místa organizovaného násilí a teroru se ve dvacátém století nevyskytovala bohužel jen v režii hitlerovského režimu, napsali knihu právě o životě, přežívání a vzdoru v nacistických koncentračních táborech, a napsali jsme ji způsobem, jaký jsme uplatnili již v předchozím našem společném díle (knihy *Dokonáno jest...! Osudný březen 1939 – pohled do zákulisí*), tedy formou střídání faktografických kapitol s vypjatými osobními příběhy a nevšedními osudy.

„Zapomeňte, že jste byli lidmi...“

Tuto myšlenku se pokoušeli vnutit esesáctí vězňové svým bezbranným obětem. Platilo to však v mnohem důraznější podobě v opačném směru: právo nazývat se lidmi ztratili ti, kteří se v koncentračních táborech stali, jak zní název jedné z kapitol knihy, vědomými služebníky zla,

KAPITOLA PRVNÍ

„Nauč se tu žít, nebo zemřeš!“

Den druhý se podobal dnu předchozímu.

A také vlastní děj, byť s různými obměnami v čase i dílčích, kromě všeho jiného i vývojem války vynucených postupech, měl svou vzájemně si blízkou podobu. Zpočátku tomu tak bylo na desítkách míst, později – když nacistické Německo pronikalo svými vojsky dál a dál – se jejich počet skoro až geometrickou řadou mnohonásobil. Časné ráno: v pětistupech pochodovali věžňové uličkami mezi baráky k rozlehlému táborovému náměstí, takzvanému apelplatzu. U brány nebo před budovou velitelství stáli již v přesně dodržovaném řazení, jež bylo dáno jejich hodnostmi a funkčním zařazením, esesáci v uniformách. Po dvaceti minutách či půlhodině se apelplatz zcela naplnil. Ve velkých čtvercích, obvykle po šesti stech až tisíci lidech, což zhruba odpovídalo ubytovací kapacitě jednotlivých baráků, bylo tady shromážděno osazenstvo celého koncentračního tábora.

Pak již začal pravidelný apel: sčítání přítomných.

Před každým čtvercem stáli blokoví, tedy věžňové zodpovědní za barák a připravení podat hlášení. Účastníci apelu museli stát v pozoru za každého počasí, v dešti, ledovém větru, v chumelenici, mrazu nebo ve spalujícím letním vedru. Nikdo nesměl své místo opustit. Vedle poslední řady byli narovnáni mrtví, tedy ti, kteří na sklonku předchozího dne, v noci nebo třeba i přímo v průběhu apelu zemřeli. I oni museli být samozřejmě zahrnuti do sčítání, protože otázka života či smrti zde nebyla rozhodující, šlo prostě jen o počet a nikdo nesměl chybět. Často se ovšem stalo, že některý z věžňů někde usnul nebo již neměl sílu dojít na apelplatz. Pak se blokoví museli rozběhnout a v barácích tak dlouho

hledat, až se chybějící člověk – živý či třeba i neživý – našel a doplnil počet k úplnosti. Někdy to trvalo půl hodiny, jindy hodinu nebo dvě. Ale všichni ostatní, muži a někde i ženy, museli nehnutě stát až do chvíle, kdy důstojník SS odpovědný za raport byl konečně se sčítáním spokojen, takže mohl vydat toužebně očekávaný pokyn:

„Odchod!“

Ale my ještě neodcházejme.

Sledujme nekonečné řady a přesně vyřízené čtverce.

Jak se sem dostali – a kdo byli ti, kteří zde den co den vynuceně stáli?

Především se – až na závěrečné období nacistického panství, kdy už vládcům táborů nezbývalo na pořádek tolik času a trpělivosti – ve většině zejména těch rozlehlejších táborů podobali jeden druhému. Všichni byli oblečeni do pruhovaných modrobílých stejnokrojů a hlavu jim kryly barety ze stejné látky. Na prsou a na kalhotách měl každý vězeňské číslo a trojúhelník. Číslo bylo jediným označením: koncentrační tábor byl prostě městem bezejmenných. Převládaly trojúhelníky červené barvy, které byly ne vždy zcela přesným vyjádřením skutečnosti, že jde o politického vězně, přičemž je k tomu třeba dodat, že Češi měli toto označení téměř všichni. Jen tu a tam bylo možno mezi ostatními potkat člověka se zeleným trojúhelníkem – kriminálního vězně, nebo muže s černým označením, jímž byli oceňováni údajní asociálové, tedy lidé dle mínění úřadů práce se štítící. Ojediněle se v táborech nacházeli i takzvaní Bibelforscher s fialovým trojúhelníkem: příslušníci náboženské sekty, jejíž příslušníci odmítali vzít do ruky zbraň, a pak také homosexuálové, ti povinně nosili růžové trojúhelníky.

A jak to tedy bylo s tím označením politický vězeň?

Co do vývoje složitější, než by se zdálo.

Krátce po příchodu nacistů k moci byli do postupně vznikajících německých koncentračních táborů deportováni skuteční političtí odpůrci nacistů – nejen třeba komunisté, sociální demokraté, příslušníci měšťanské, liberální a katolické opozice, ale i nezávisle myslící vzdělanci, kteří mohli po všestranné nadvládě toužícímu režimu škodit šířením svých myšlenek. O něco později, v roce 1938, přibyli vězňové

z Rakouska, které se s pomocí intrik a nátlaku stalo součástí „třetí říše“, a ještě později, počínaje březnem 1939, kdy došlo k okupaci českých zemí, začaly rozšiřovat počty osazenstva koncentračních táborů stovky a pak i tisíce lidí ze vzniklého protektorátu. Po 1. září 1939, kdy Německo rozpoutalo druhou světovou válku, se ovšem situace změnila a ztrácela svou jednoznačnou podobu. Během německého tažení v Polsku i po jeho rychlém závěru posílali nacisté do koncentračních táborů desetitisíce Poláků pozatýkaných většinou zcela náhodně a bez jakéhokoliv výběru při takzvaných pacifikačních akcích: například při násilném vyhánění ze západního Pruska, Poznańska, z polské části Pomořan nebo Horního Slezska. Mezi takto zadržnými se nacházely i stovky větších i menších dětí. Ti všichni byli označeni červenými trojúhelníky jako nebezpeční političtí vězňové.

Ale nezůstalo jen u Poláků, protože válka pokračovala.

Koncentrační tábory se stávaly čím dál víc mezinárodním shromážděním.

Přicházeli občané západních zemí, Ukrajiny, Běloruska, pobaltských zemí, Jugoslávie a dalších zemí. Všem byl na oděv přidělen červený trojúhelník. Mnozí z nich vlastně ani nevěděli, proč tomu tak je, neboť byli deportováni do koncentračního tábora jen proto, že byli Poláky, Srby, Židy nebo Ukrajinci. Mnohdy se tam dostali z ještě malichernějších příčin. Tak třeba stačilo, aby se někdo neopatrně vyjádřil při rozhovoru s nacistickým pohlavárem, měl s ním osobní spor nebo někomu o něm cosi nevhodného řekl. Ale do táborů se dostali – a také těm přišli červený trojúhelník – i bývalí nacisté, kteří se něčím provinili, popřípadě se znelíbili nadřízenému, někomu překáželi v kariéře, obývali pěkný byt, na který dostal kdosi výše postavený záľusk, příčinou mohla být i pohledná manželka. V táborech se rovněž ocitli prostí lidé, třeba venkované z odlehlých oblastí, kteří o fašismu, antifašismu a o velkém zápolení, jež ve světě probíhalo, nevěděli skoro nic. V pestré paletě nechyběli ti, kdo se považovali za odpůrce nacismu, ale celým svým založením neměli k němu daleko. A nelze zapírat ani to, že se v počtu sice nevelkém, ale nebezpečném, vyskytli i takoví, kteří měli za sebou čestnou minulost, ale mnohaleté věznění je zlomilo a za osobní výhody byli ochotni k různým špatnostem.

Ti všichni, ať takoví či onací, stáli den co den na apelplatzu: jeden vedle druhého a se společně sdíleným vědomím, že tenhle den, třeba zrovna tenhle den, může být z mnoha i malicherných příčin také jejich dnem v životě zcela posledním.

Ale když už je řeč o dnech...

Nezapamatováníhodnějším byl pro každého den první.

Hodiny střetu s krutou realitou.

Spisovatel Wolfgang Langhoff, který ve svém díle *Zajatci močálu* jako jeden z prvních popsal hrůzy nacistického koncentračního tábora, přiznal, že když poprvé spatřil ozbrojené esesáky s bičiky v rukou, kteří na ně hned po příjezdu začali jeden přes druhého křičet a vyhrožovali jim utrpením a nevyhnutelnou smrtí, roztrásla se mu kolena a dostal nervový šok, zatímco Gerta Saburová, která do Osvětimi doputovala transportem z Terezína, po válce vyprávěla:

„Když nás vyhnali z vagonů, jeden z tamních vězňů nám zašeptal: ‚Nenastupovat do auta, odveze vás do plynu.‘ A pak, protože všude kolem byli esesáci, pokračoval nahlas: ‚Rychle do aut!‘ Při stříhání vlasů nám polské a slovenské ženské, které se sem dostaly před námi, udílely první rady: ‚Nepřiznávat, že jste mladší než šestnáct let a starší než pětáctýřicet.‘ Připadala jsem si jako totálně opilá, nedařilo se mi jakkoli soustředit své myšlenky.“

Nina Weilová vzpomíná, jak jí české vězeňkyně šeptaly:

„Za žádnou cenu se nehlaste jako nemocné, jinak přijdete do plynové komory.“

Již v průběhu prvních okamžiků a hlavně během nadcházející noci prozrazovali osvětimští novým vězňům hrozná tajemství smrtícího zařízení v Osvětimi-Birkenau. Ti, kteří tomu nechtěli uvěřit, se vzájemně zapřísahali, že něco takového snad ani nemůže být pravda. Nedlouho poté i ti noví viděli kolem sebe jen trpící, nemocné, mrtvé. O smrti se mluvilo jako o něčem zcela běžném. Jak dlouho asi trvá umírání v plynové komoře? Jsou fenolové injekce bolestivé? Je lepší rána do hlavy než pomalé umírání v primitivně vybaveném lazaretu?

Jedna z žen přiznávala:

„Smrti jsem se pak už bála méně než ran.“

Ucelenější vzpomínku na své osvětimské počátky si uchoval v paměti pražský novinář F. R. Kraus:

„Na řadě je koupel. Ale jde opravdu o koupel? uvažujeme. Neznamenají koupelny plyn, jak před chvílí naznačoval postarší Holanďan ve štráfatých šatech? Všichni se ustrašeně shlukují. Na odpor nemá nikdo ani pomyšlení. Dábelský plán je rozpracován do podrobností. Pro ty, kdo přežili, je šokem osud těch, kteří nepřežili. Potácím se do zadního rohu místnosti a tam si za zády naháčů sedám na podivně hebký koberec. Teprve při doteku rukou poznávám, že je to tlustá vrstva různých ženských vlasů. Blond, hnědé, černé, dokonce i dráždivě rudé. Ženské vlasy! Vyvolávají k životu vzpomínky. Nevyzpytatelná je ale lidská mysl: náhle v té horké místnosti s protivně pálivým světlem nad hlavami jen tak vsedě usínám. Ale hned po chvíli prudce vyskakují. Mám strach, třesu se, krev mi stoupá do hlavy. Chci utíkat, ale nemohu, narážím do stěny nahých těl kolem sebe.

„Myslím, že jsem se zbláznil!“ svěřuji se kamarádovi z transportu.

„Nech toho!“ okřikuje mě. „Když si to myslíš, tak ses určitě ještě nezbláznil.“

Vstáváme a jdeme do koupele. Teče studená voda, ale náhle ze sprch vytryskne vřelá. Naštěstí to tedy není plyn. Naštěstí...? Bade-meister nás klackem pobízí ke spěchu. V předsíni jsme všichni pomazáni hnědou tinkturou, dostáváme dřeváky. Mokrý a nahý nás pak ženou na mráz. „Ať se zahřejete a nenastydnete nám tady!“ Běháme dokola jako v cirkusu.

„Čelem vzad!“

Německému povelu všichni nerozumějí: jedni se obracejí, jiní ne. Tlačence. Lidé do sebe vrážejí, nespočet se jich již válí v blátě. Pak nám konečně hodí nějaké hadry k oblečení. Bereme si je na sebe a každý se hrozí pohledu na ostatní. Tohle že jsou mí kamarádi, se kterými jsem v Terezíně prožil řadu měsíců, s některými dokonce i několik let? Ty divné bytosti s protáhlými, žlutými a zarostlými obličejí? A proč mají ten zvláštní výraz v očích? Snad tak nevypadám také já?

Ano.

Jsme jako přitesáni do jednotného typu.

Mizí individualita, nastupuje stádo. Pěchují nás pak do bloku, kde se už tísní nejméně pět stovek vězňů z dřívějších transportů. Sedáme si na studenou kamennou podlahu, jeden opřen o kolena druhého. Pokoušíme se tak usnout. Já marně. Tlačím se raději ven, není mi dobře, lokám mrazivý vzduch a dívám se k obloze. Na nebi se chvěje rudá záře – jako nad hutěmi, když se vypouští železo. Za lesem drátů a desítkami bloků šlehá nad tmavou budovou široký plamen. Leccos už víme: to jsou asi krematoria. Zvracím a ztrácím rovnováhu. Kdosi mne náhle podpírá. Ohlížím se: jedna z těch postav v pruhovaných šatech.

Polekaně couvám.

„Neboj se – jsem z Paříže, politický, bývalý redaktor,“ ozývá se francouzsky.

Redaktor?! Jaká náhoda!

Hlásím se ke svému povolání a Francouz má radost, že se setkává s kolegou, který zvládá jeho řeč. „Jak dlouho jsi tady?“ ptá se. „Nováček?“

„Dnes nás sem dovezli.“

„Já už mám za sebou měsíc. Nepřijel jsem sám, ale se ženou a dvěma dětmi. Jsou pryč... támhle...“ ukazuje kamsi dopředu. „I my tam musíme. Vidiš,“ máchne rukou kolem sebe. Na věžičkách svítí reflektory. „Tam nahoře sedí esesmani u strojních pušek. Před věžemi je plot s vysokým napětím.“

Mlčím.

„Tak dobrou noc,“ říká unaveně. „Na shledanou támhle v těch pekárnách,“ dodává zahořkle.

Nezvedl mi náladu – ten můj pařížský kolega. Po zádech mi běhá mráz. Plížím se zpátky do baráku, ale do chumlu blízko sebe sedících a vzájemně se tím ohřívajících spáčů se mně už nedaří proniknout. Zůstávám stát u vchodu až do rána. Jako kdybych tu rovnou u dveří chtěl uvítat smrt. Ale nepřichází. Dostavuje se její důvěrná družka: apatie. A co je ještě horší: strach, který člověka vteřinu za vteřinou dusí, mění svou podobu. Nadvládu získává strach hlavně jen o sebe. Ničení lidské důstojnosti během těch několika hodin postupovalo s dokonalou rafinovaností. Přivítání podobající se šoku. Rány a křik. Pak dlouhé stání promrzlých nahých postav před zimně oblečenými strážemi. Pomalu,

krok za krokem je člověk zbavován všeho, co ho dělá člověkem. Takřka všeho. Nastupuje odumírání jakékoli důstojnosti. Není těžké pochopit, že nahý člověk se vůči oblečenému cítí bezbranný a méněcenný. Že pohled na vlastní krev postupně zbavuje odhodlanosti i největšího hrdinu. Že skoro nepřetržitý proud drobných špinavostí, týrání a schválností mrzačí a časem aspoň trochu zmrzačí i nejryzejší charakter. Základní prostředky existují dva a vzájemně se doplňují: strach a beznaděj. Účelem není jen zničit člověka. To jde uskutečnit snadněji a s menším kraválem. Od toho tu někde naplno pracují – prý – jakési plynové komory. Cílem vyššího řádu je, jak poznávám už toho prvního dne, člověka zlomit, vypudit z něho jeho odolnost.

Hrůzou, ponižováním, hladem.

Daří se to.

Takřka dokonale – čest výjimkám – se to daří. Jsem o tom přesvědčen a nevěřím těm, kteří tvrdí opak: nikdo z vězňů se z koncentračního tábora osvětimského typu nevrátil takový, jaký tam přišel. Všichni byli alespoň trochu poznamenáni, nahlodáni. I ti nejpevnější z nás. A bude trvat celá léta, než se této rakoviny dokážeme zbavit, pokud se nám to vůbec někdy může podařit...

Taková je tedy Osvětim: ničitelka těl a rakovina ducha.

Myslím na to, co nám ještě předevčírem říkal pan Möhse na Hamburském nádraží v Terezíně: Jedete do krutě zkoušených říšských oblastí pracovat jako dělníci při výstavbě Nové Evropy. „Deutschland siegt an allen Fronten für Europa!“ Také zde, na této frontě, údajně vítězí Německo pro Evropu. Ale jestlipak o tom ta ubohá stará Evropa ví? Ale já ano, já už něco najisto vím: vím, že peklo, o jehož existenci či neexistenci se po celá staletí dohadovali myslitelé, teologové i básníci, leží na západ od Krakova.“

Dlouho by se dalo takto pokračovat.

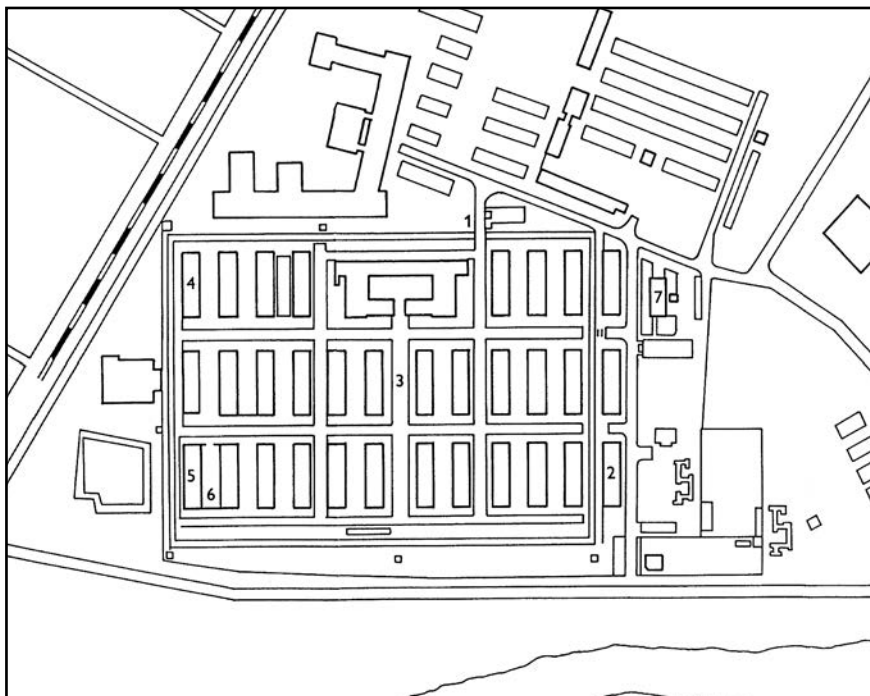
Vzpomínky jsou si v mnohém navzájem podobné.

Někde však jako kdyby prožitá pravda skoro až do nesnesitelné podoby stupňovala svou děsivost.

„Mé mamince, sestře a mně a všem ostatním kolem bylo v červnu 1944 určeno dlouhé putování po kolejích,“ vypráví Ema Šternová, za svobodna Eislerová, rodačka z maďarského městečka Nagyatád. „Dny

a noci v přečpaných dobytčích vozech, ani posadit se nikdo z nás nemohl. Kolem umírali takhle doslova vstojе lidé a jejich těla putovala s námi dál, byli jsme bez jídla, bez pití, bez dostatečného přísunu vzduchu, v zápachu z výkalů. Cílem byl koncentrační tábor Osvětim. Anebo Auschwitz-Birkenau, jak chcete. A mne tam čekaly nejhorší chvíle, jaké

Koncentrační tábor Osvětim

- 1 Vstupní brána s nápisem
„ARBEIT MACHT FREI“
- 2 Velitelství
- 3 Obytné baráky vězňů
- 4 Nemocnice
- 5 Věznice
- 6 Popravčí stěna
- 7 Krematorium

mne vůbec mohly potkat. Hned od počátku. Při vystoupení z vlaku mi bylo náhodou dopřáno, abych zahlédla svého otce, kterého spolu s ostatními muži z barcského ghetta přivezli jiným vagonem. Zamávala jsem mu – a snad mne také viděl. Zbýval mu v té chvíli, ale to jsem naštěstí ještě netušila, už jen malý kousek života. A zrovna tak mé mamince a sestřičce, s nimiž jsem se na té rampě hrůzy musela navždy rozloučit. Selekcce. Nikdy předtím jsem ten divný pojem neslyšela. Až tam: v Osvětimi. Ale viděla jsem všechno zblízka, až moc zblízka. Důstojník SS, o němž jsem se až později dozvěděla, že to byl asi doktor Mengele, rozdělával ty, kteří přijeli, do dvou skupin. Mne určil, a nevím proč, do jedné z nich. Lidem v té druhé skupině, v níž zůstal i zbytek mé židovské rodiny, byla určena rychlá smrt.

Slovo smrt však odtedka stále provázelo i nás.

Naši ženskou skupinu vedli od železniční rampy kolem ohromné, zřejmě bagrem vyhloubené jámy, v níž byla, jen tak jedno přes druhé, nedbale naházena dětská těla. Představte si: spousta nahatých dětských tělíček! Mimina i vzrostlejší předškoláci. Možná to byla jen má vzrušená představivost, ale měla jsem pocit, že aspoň některé ty děti ještě žijí a pohybují se. Esesáci právě polévali těla hořlavinou a chystali se ji zapálit. Křičely jsme hrůzou, když jsme to viděly, a snad právě to bylo účelem: aby nás takhle zastrašili a připravili na to, co je před námi.“

Jsou okamžiky, kdy každá další otázka je zbytečná.

Víme již nyní, co bylo cílem vzniku a funkce koncentračních táborů. Že to nebyla izolace skutečných či třeba jen potenciálních nepřátel režimu od ostatního obyvatelstva. Že to nebyla převýchova. Že to nebylo takzvané vymytí mozků a docílení změny názorů. Nikoli, ten cíl byl ve shrnuté podobě mnohem jednodušší: zlomení člověka, anebo ještě hlouběji nahlédnuto – popření veškerého člověčenství v člověku. Plnilo se zde to, co mnozí z velitelů a vůdčích činitelů jednotlivých táborů slovy sice různými, ale obsahově téměř shodnými svým obětem i otevřeně říkali:

„Zapomeňte, že jste byli lidmi!“

Při ohlédnutí se na onu dobu si však uvědomujeme, že to platilo oboustranně: i oni, kteří toto vše z těch či oněch důvodů konali

a propůjčovali se k tomu, přestali být v etickém slova smyslu lidskými bytostmi. Jak jinak by mohli příslušníci SS, pověřeni tímto úkolem, vytvářet v koncentračních táborech to, co lze bez většího přehánění nazvat peklem na zemi. Zacíleně se jednalo tak, aby vězňové byli zbaveni byť i sebemenšího zbytku důstojnosti a sebevědomí, nátlakem se vytvářelo prostředí, kde by byl člověk člověku vlkem, kde by neexistovala sebemenší špetka kamarádství, kde by vládla naprostá lhostejnost jedněch k druhým a vězňové by byli vydáni na pospas neustálému boji o přežití. K tomuto stavu mělo přispět i vše, o čem hovořili ti, kteří to prožili a přežili: šokující průběh prvních okamžiků v táboře, ztráta jména, ostříhání vlasů dohola, povinné ujednacení vzhledu. Uvězněným byly zabaveny i všechny osobní předměty jako psací potřeby, kapesník, fotografie rodiny. Heftlinkové, jak se vězňům říkalo, zároveň pozbyli veškeré spojení s venkem, kromě – jak tomu bylo ovšem jen v některých táborech – přísně cenzurované korespondence jednou měsíčně, a k tomu ještě povinně psané německy, tedy jazykem pro mnohé zcela cizím. K tomu všemu přistupovala neustálá nejistota, skoro až nulové hygienické možnosti, ponižující podmínky pro běžné lidské potřeby, nedostatek jídla, které navíc bylo nepředstavitelně špatné, nevzhledné a nechutné, nedostatek spánku, nejprostší ubytování – lidé spali po dvou nebo i po třech na lůžku nebo těsně přitisknuti k sobě na palandách.

„Pobyt v koncentračním táboře,“ řekla o tom česká vězeňkyně Zdenka Fantlová, „byl pro mne hroznou pocitovou ranou, která ve mně vytvořila pocit absolutní prázdnoty, takže mé vzpomínky na vše, co jsem prožila, jsou zahaleny jakousi neprůhlednou clonou mlhy. Po celou dobu, co jsem tam strávila, mně připadalo, jako by mě někdo praštil do hlavy a připravil tím o část vědomí. Dlouhou dobu jsem nemohla pochopit, že to, co prožívám, je skutečnost. Přestala jsem na cokoli myslet a cokoli pociťovat. To byla jediná pomoc, kterou mi příroda nedlouho po příchodu do lágru nabídla k boji o zachování tělesného i duševního zdraví.“

Samotný příchod byl ovšem jen smutným začátkem.

Do určité míry byly ještě snesitelnější první týdny v těch táborech, v nichž vězňové zůstávali v takzvané karanténě, kde se zjišťovalo, zda

nejsou nositeli nakažlivých nemocí. V karanténě neplatila pracovní povinnost, ale například v Osvětimi byla i karanténa trestem. Jeden z autorů této knihy do smrti nezapomene, že museli denně stát dvanáct i více hodin před barákem a blockälteste neboli blokový je celý den učil na povel nasazovat a sundávat čepici: „Mütze auf, Mütze ab!“ Už během karantény zemřely z každého transportu desítky lidí, hlavně starších a nemocných.

Karanténa trvala většinou tři týdny.

Poté vězně přemístili na normální baráky, takzvané bloky, a bylo jim určeno pracoviště a nařízen denní režim, který byl ve své podstatě souhrnem zničující dřiny a nejen tělesného, ale i psychického utrpení. Prostředí tábora zcela degradovalo duševní stav vězně. Jeho citový život byl ochuzován mimo jiné mizivým množstvím podnětů zvenčí. Někdy pak stačilo, aby vězeň dostal z domova dopis s nepříznivými zprávami, a okamžitě ztratil sílu jakkoli bojovat o svůj život. Jako den a noc se střídaly okamžiky nejhlubší skepse a zlomků nadějeplného uvažování. Někteří vězňové nacházeli pak útěchu třeba i v tom, že v sobě živili myšlenky na pomstu a vymýšleli někdy téměř až absurdní způsoby, jak by měli být jejich tyrani po válce potrestáni, k čemuž lze jaksí dopředu dodat, že se potom – když nadešel čas – některá taková dění v různých táborech opravdu, ale jen výjimečně, odehrála.

Poslední, co v člověku umírá, je prý naděje.

Snad tomu tak bude.

Proto také lidé za ostatními dráty, aspoň ti z nich, kteří si uchovali zbytky schopnosti k aspoň niternému vzdoru, čelili dennodenně tlaku prostřednictvím klamných iluzí o brzkém konci války a nacistického panství, čemuž občas podléhali i lidé zkušení a moudří, u kterých by se něco takového nepředpokládalo. Patřilo však k jakési záchranné duševní potravě všech vězňů, bez ohledu na jejich stupeň vzdělanosti, opřít se o úsloví, že není šprochu, aby na něm nebylo pravdy trochu. Pro srovnání lze uvést, že v terezínském židovském ghettu, které bylo jakýmsi předpeklem k peklu, vládla podobná situace. Naděje na osvobození či propuštění, jimiž se tu utěšovali, se sice nenaplnily, ale brzy se zase začalo věřit neuvěřitelnému. Jedinec, který naproti tomu kladl před ostatní obraz holé skutečnosti, byl často považován takřka až za

nepřítele. E. Utitz o tom ve své studii o psychologii života vězněných napsal:

„Při velké opatrnosti bylo možno získat dílčí fakta a utvořit si z nich aspoň přibližný obraz válečných událostí. O to však stála jen menšina lidí. Většina chtěla slyšet něco zcela jiného... Jeden člověk třeba věřil, že válka skončí před začátkem zimy 1942. Druhý byl naproti tomu ztělesněnou pochybností. Ten první rozhněván a hluboce zarmoucen pravil: ‚Nevěříš-li tomu, co říkám, jsi veskrze špatný člověk.‘ Stále už jako by bylo před bezprostředním rozhodnutím války, povstáním, revolucí, zničením nepřítele. Tyto pověsti byly nepostradatelnou stravou. Kdo na ně vztáhl ruku, odňal lidem i jejich živobytí, nebo je otrávil. Když ohlášené události nenastaly, rozvalila se vlna skleslosti. Za několik dní však vykvetl opět nejružovější optimismus. Tyto pověsti měly, abych tak řekl, svůj vlastní rytmus, téměř nezávislý na skutečných vnějších událostech.“

A tak to bylo i se vším ostatním.

I s tím ze všeho nejhroznějším.

Lidskému rozumu se přičilo uvěřit, že někde na Východě jsou v jakýchsi těžko představitelných plynových komorách hromadně vražděny desetitisíce nevinných lidí. O tom, že je tomu tak a že transporty židovských obyvatel vedou z Terezína rovnou do plynu, se obyvatelé ghetta dověděli například od českého vězně Viktora Lederera, který uprchl z Osvětimi a tajně se dostal zpět do Terezína. Tam vyprávěl – jak se o tom ještě blíže dozvíme – o tom, co na vlastní oči viděl a zažil, ale stejně mu nikdo nevěřil: bylo snesitelnější se domnívat, že se ten člověk pomátl.

Docházelo prostě k postupnému mrzačení ducha.

O pocitovém světě v severoněmeckém koncentračním táboře Bergen-Belsenu se v periodiku *Internationale Hefte der Widerstandsbewegung* vyjádřila Hana Haasová z Jugoslávie: „Všichni jsou krajně podrážděni. Nedůvěra, neupřímnost se vkrádá do srdcí. Nekonečná, hanebná na pohled, páchnoucí a řvoucí bída. Přesně to chtěli nacisté. Právě to. Ponížít nás až k šílenství a v našem nitru udusit dokonce i vzpomínku na to, že jsme byly kdysi lidskými bytostmi. Ráda bych pocítila něco příjemného, estetického, vysoký a něžný cit... je to však těžké. Napínám představivost,